

М.С. КОЗИР

Інститут ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України
вул. Терещенківська, 2, м. Київ, 01601, Україна
kolya@mail.ru

ГЕОБОТАНІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАПЛАВНИХ ЛУК НИЖНЬОЇ ТЕЧІЇ р. СЕЙМ

Ключові слова: луки, угруповання, формації, флора, класифікація

Вступ

Заплавні луки р. Сейм неодноразово привертала увагу дослідників [1—4, 10—13, 15, 16]. Такий інтерес пояснюється розташуванням річки у лісовій і лісостеповій зонах, завдяки чому на її луках поширені угруповання і види, характерні для Полісся та Лісостепу [17]. Іншою особливістю заплави є її різноманітний ґрунтовий покрив, який в Україні притаманний лише небагатьом середнім і великим річкам, що також значною мірою сприяє розвитку різних типів рослинності [6, 7]. На жаль, більшість опублікованих відомостей переважно застаріли або мають фрагментарний характер. Тому постала необхідність вивчити сучасний склад рослинності та закономірності її поширення, дослідити зміни, які відбулися за останні роки внаслідок антропогенного впливу, і за отриманими результатами дійти певних висновків щодо її сучасного стану.

За фізико-географічним районуванням р. Сейм протікає територією Чернігівського Полісся лісової зони, а також Сумської лісостепової області західних відрогів Середньоруської височини і Північної лісостепової області Полтавської рівнини лісостепової зони [17]. За геоботанічним районуванням України [9], нижня течія Сейму знаходиться у Лівобережнополіському окрузі дубово-соснових, дубових, соснових лісів, заплавних лук та евтрофних боліт Поліської підпровінції і Присеймському окрузі липово-дубових та дубових лісів, лук та евтрофних боліт Середньоросійської підпровінції листяних лісів.

Сейм — ліва притока Десни має витoki у Белгородській області Російської Федерації в місці злиття річок Сіми та Семиці. Загальна довжина русла становить 748 км, із них 250 км на території України [8]. За протяжністю русла та його будовою долину Сейму поділяють на три частини: верхню — від витoku до м. Курська, середню — між Курськом та Путивлем і нижню — від Путивля до гирла. Ширина заплави поступово збільшується від витоків (0,5—1,0 км) до гирла і в нижній частині течії досягає 4—6 км [19].

У заплаві нижньої течії поширені лучно-болотні і болотні, лучні супіщані, суглинисті, дернові піщані, пилувато-піщані ґрунти. Значно менше представлені дерново-лучні та торф'янисті різновиди ґрунтів [6, 7, 14]. На поперечно-

му профілі заплави можна виділити три ґрунтово-геоморфологічні частини: плоскогривисту прируслову, грядисторівнинну центральну та зниженорівнинну заболочену притерасну [3]. Живлення річки змішане з переважанням снігового. Заплава нижньої течії на 1,5—3,0 м перевищує меженний рівень, а весною заливається талими водами до 30 діб.

Матеріал і методи досліджень

Геоботанічні дослідження лучної рослинності у заплаві нижньої течії р. Сейм ми проводили протягом 2005—2007 рр. за стандартними геоботанічними методиками. Здійснено понад 400 геоботанічних описів. Продуктивність визначали, відчужуючи фітомасу на ділянках площею 1 м² у п'ятиразовій повторності для кожної формації з подальшим зважуванням сіна і перерахунком одержаних значень у ц/га, а також за літературними даними [5].

Результати досліджень та їх обговорення

Рослинність заплави нижньої течії р. Сейм має комплексний характер і представлена лісовою (3—5 %), чагарниковою (5—7 %), болотною (5—6 %), водною (3—5 %) та лучною, яка займає 80—85 % площ заплави. На поліській частині нижньої течії болотисті луки, болота та водойми з повітряно-водною рослинністю трапляються частіше, ніж у середній течії, — цьому сприяють неглибоке залягання ґрунтових вод і тривалий повеневий період.

Комплексний характер рослинності заплави нижньої течії р. Сейм у 1975 р. відзначив Д.Я. Афанасьєв [3]. Порівнюючи власні дані з літературними, ми встановили, що за останні роки площі заплавних лук збільшилися майже на 15 %. Це можна пояснити скороченням площ орних земель унаслідок занепаду сільського господарства, а також осушенням деяких ділянок заплави впродовж 70—80-х рр. ХХ ст. За класифікацією А.П. Шеннікова [20] луки досліджуваної території належать до п'яти класів формацій: справжніх (45—55 % площі заплави), остепнених (10 %), болотистих (25—30 %), торф'янистих (10—15 %) та пустищних, які трапляються вкрай рідко.

Справжні луки за видовим складом та кількістю угруповань є найбагатшими порівняно з іншими класами, проте їхня урожайність дещо нижча, ніж болотистих лук (рис. 1). Трапляються вони переважно в центральній, рідше — у прирусловій і притерасній частинах і представлені угрупованнями формацій *Festuceta pratensis*, *Agrostideta tenuis*, *Alopecureta pratensis*, *Bromopsideta inermis*, *Festuceta rubrae*, *Poeta pratensis*, *Calamagrostideta epigeioris*, *Phleeta pratensis* та *Elytrigietta repentis* (рис. 2). На сучасному етапі у складі справжніх лук наявні формації *Poeta pratensis*, *Elytrigietta repentis* та відсутня *Agrostideta albae* порівняно з даними 30-річної давнини, що сталося внаслідок потужного антропогенного впливу на лучну рослинність у заплаві р. Сейм.

Луки *Festuceta pratensis* є найбільш поширеними. Вони формуються на місці колишніх сіяних лук у центральній частині заплави, іноді відзначені на підвищених елементах рельєфу притерасної частини з лучними та дерновими глей-

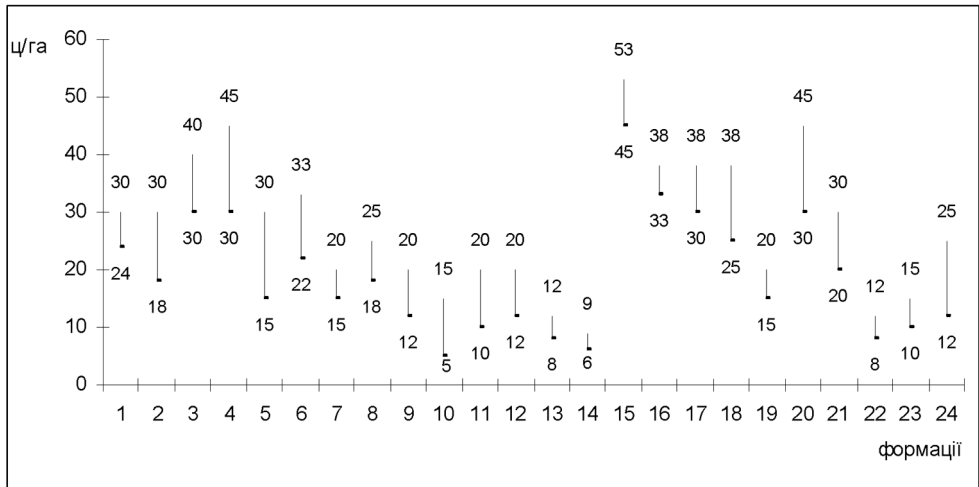

Рис. 1. Інтервальні показники продуктивності лучних формацій р. Сейм. У м о в н і п о з н а ч е н н я: 1 — *Calamagrostideta epigeioris*; 2 — *Elytrigieteta repentis*; 3 — *Bromopsideta inermis*; 4 — *Alopecureta pratensis*; 5 — *Festuceta pratensis*; 6 — *Phleeta pratensis*; 7 — *Festuceta rubrae*; 8 — *Poeta pratensis*; 9 — *Agrostideta tenuis*; 10 — *Agrostideta vinealis*; 11 — *Poeta angustifoliae*; 12 — *Koelerieteta delavignei*; 13 — *Cariceta praecocis*; 14 — *Festuceta ovinae*; 15 — *Glycerieteta maximae*; 16 — *Phalaroideta arundinaceus*; 17 — *Beckmannieta eruciformis*; 18 — *Poeta palustris*; 19 — *Agrostideta stoloniferae*; 20 — *Cariceta acutae*; 21 — *Cariceta vulpinae*; 22 — *Agrostideta caninae*; 23 — *Cariceta caespitosae*; 24 — *Deschampsieteta caespitosae*

Fig. 1. Interval indexes of productivity of the meadows formations of the Seim river. S y m b o l s i n d i c a t e: 1 — *Calamagrostideta epigeioris*; 2 — *Elytrigieteta repentis*; 3 — *Bromopsideta inermis*; 4 — *Alopecureta pratensis*; 5 — *Festuceta pratensis*; 6 — *Phleeta pratensis*; 7 — *Festuceta rubrae*; 8 — *Poeta pratensis*; 9 — *Agrostideta tenuis*; 10 — *Agrostideta vinealis*; 11 — *Poeta angustifoliae*; 12 — *Koelerieteta delavignei*; 13 — *Cariceta praecocis*; 14 — *Festuceta ovinae*; 15 — *Glycerieteta maximae*; 16 — *Phalaroideta arundinaceus*; 17 — *Beckmannieta eruciformis*; 18 — *Poeta palustris*; 19 — *Agrostideta stoloniferae*; 20 — *Cariceta acutae*; 21 — *Cariceta vulpinae*; 22 — *Agrostideta caninae*; 23 — *Cariceta caespitosae*; 24 — *Deschampsieteta caespitosae*

овими супіщаними і суглинковими ґрунтами [5—7]. Порівняно з іншими формаціями є синтаксономічно і флористично найбагатшими і представлені шістьма асоціаціями: *Festucetum (pratensis) deschampsiosum (caespitosae)*, *Festucetum (pratensis) alopecurosum (pratensis)*, *Festucetum (pratensis) festucosum (rubrae)*, *Festucetum (pratensis) phleosum (pratensis)*, *Festucetum (pratensis) poosum (pratensis)*, *Festucetum (pratensis) cinosurosum (crustati)*. У складі угруповань *Festucetum (pratensis) poosum (pratensis)* трапляється *Gladiolus tenuis* Vieb., а в угрупованнях *Festucetum (pratensis) cinosurosum (crustati)* — *Dactylorhiza incarnata* (L.) Соó, що також занесений до ЧКУ [13]. Флористична насиченість угруповань — 16—28 видів.

Луки *Alopecureta pratensis* дуже часто опановують значні площі і приурочені до рівнинних ділянок прируслової та центральної частин заплави з дерновими і лучними суглинковими ґрунтами. Представлені вони чотирма асоціаціями: *Alopecuretum (pratensis) poosum (palustris)*, *Alopecuretum (pratensis) beckmanniosum (eruciformis)*, *Alopecuretum (pratensis) agrostidosum (vinealis)*, *Alopecuretum (pratensis) caricosum (praecocis)*. Флористична насиченість угруповань формації— 20—35 видів.

Луки *Festuceta rubrae* теж значно поширені на великих площах. Формуються на рівнинних або ледь підвищених елементах рельєфу центральної та притерасної частин заплави на лучних суглинкових і дерново-підзолистих ґрунтах. Представлені чотирма асоціаціями: *Festucetum (rubrae) festucosum (pratensis)*, *Festucetum (rubrae) poosum (angustifoliae)*, *Festucetum (rubrae) deschampsiosum (cespitosae)*, *Festucetum (rubrae) agrostidosum (tenuis)*. Флористична насиченість угруповань — 16—23 види.

Луки *Agrostideteta tenuis* зрідка відзначені на ділянках 0,1—0,3 га, приурочених до плоских вершин невисоких грив притерасної і центральної частин заплави з дерновими, дерново-підзолистими слабооглеєними, супіщаними та суглинковими ґрунтами. Представлені трьома асоціаціями: *Agrostidetum (tenuis) alopecurosum (pratensis)*, *Agrostidetum festucosum (pratensis)*, *Agrostidetum (tenuis) festucosum (rubra)*. Флористична насиченість угруповань формації — 16—26 видів.

Луки *Bromopsideteta inermis* трапляються фрагментарно. Їх угруповання займають площу 0,2—0,4 га у прируслових частинах заплави, де приурочені до рівнинних ділянок та незначних знижень і представлені двома асоціаціями: *Bromopsidetum (inermis) alopecurosum (pratensis)*, *Bromopsidetum (inermis) elytrigiosum (repentis)*. Флористична насиченість угруповань формації — 16—32 види.

Луки *Poeta pratensis* теж поширені фрагментарно в центральній частині заплави, де займають рівнинні та знижено-рівнинні екотопи на ділянках випасання. Переважають дерново-глейові лучні ґрунти. Представлені чотирма асоціаціями: *Poetum (pratensis) deschampsiosum (cespitosae)*, *Poetum (pratensis) phleosum (pratensis)*, *Poetum (pratensis) festucosum (pratensis)*, *Poetum (pratensis) agrostidetum (vinealis)*. В угрупованнях асоціації *Poetum (pratensis) festucosum (pratensis)* росте *Dactylorhiza incarnata* [13]. Флористична насиченість угруповань формації — 14—28 видів.

Луки *Elytrigieteta repentis* трапляються зрідка у прируслових і частіше — у центральних частинах нижньої течії Сейму на підвищених або рівнинних ділянках. Займають невеликі площі, здебільшого з лучними глеевими або оглеєними супіщаними та пилувато-легкосуглинковими ґрунтами. Переважно це ділянки, які колись розорювалися, а зараз не обробляються. Представлені двома асоціаціями: *Elytrigietum (repentis) alopecurosum (pratensis)* та *Elytrigietum (repentis) festucosum (pratensis)*. Флористична насиченість угруповань формації — 20—24 види.

Луки *Calamagrostideteta epigeios* є найменш поширеними, займають невеликі ділянки на середніх частинах схилів невисоких грив та рівних міжгривних зниженнях прируслової частини заплави нижньої течії. Ґрунти лучні, рідше — дернові слабкоглеєві глинисто-піщані або супіщані. Представлені двома асоціаціями: *Calamagrostidetum (epigeioris) poosum (pratensis)*, *Calamagrostidetum (epigeioris) elytrigiosum (repentis)*. Флористична насиченість угруповань формації — 20—32 види.

У середній частині заплави нижньої течії також дуже рідко трапляються угруповання формації *Phleeta pratensis*, які займають невеликі ділянки і відіграють незначну роль.

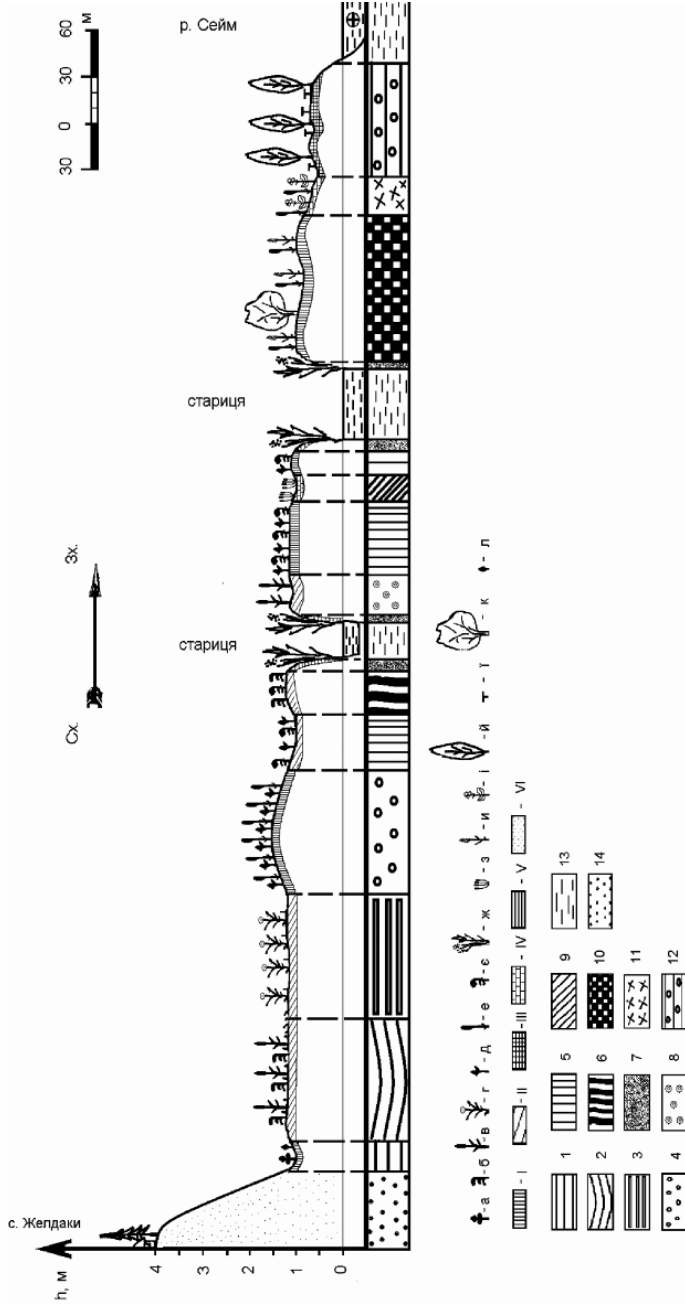

Рис. 2. Розподіл рослинного покриву на еколого-ценотичному профілі заплави р. Сейм поблизу с. Желдаки Конопольського р-ну Сумської обл. Умовні позначення. **Асоціації:** 1 — угруповання *Trifolium repens* + *Potentilla anserina* на місці *Alopecurus pratensis* (*pratensis*) *festucosum* (*pratensis*), 2 — *Festucetum* (*pratensis*) *alopesurusum* (*pratensis*), 3 — угруповання *Carex leporina* + *Glechoma hederacea* + *Cirsium arvense* на місці *Festucetum* (*pratensis*) *alopesurusum* (*pratensis*), 4 — *Agrostidetum* (*vinealis*) *caricosum* (*pratensis*), 5 — *Poaetum* (*pratensis*) *agrostidosum* (*vinealis*), 6 — *Festucetum* (*pratensis*) *poosum* (*pratensis*), 7 — угруповання *Carex riparia* + *Juncus effusus*, 8 — *Alopecurusetum* (*pratensis*) *caricosum* (*pratensis*), 9 — *Caricetum* (*vulpinae*) *alopesurusum* (*pratensis*), 10 — *Elyrietum* (*repentis*) *caricosum* (*pratensis*) з біокомплексами *Sambucus nigra* та *Salix alba*, 11 — угруповання *Galium boreale* + *Carex praecox* + *Juncus effusus*, 12 — угруповання *Acer negundo* з переважанням у трав'яному ярусі *Petasites alba*. 13 — вода, 14 — піщана борова тераса. **Грунти:** I — дернові суглини, II — лучні, III — мулистоглинисті, IV — лучно-болотні глієві, V — торф'янисті, VI — піщані і суглинисті ґрунти. **Домінуючі види:** а) *Trifolium repens*, б) *Festuca pratensis*, в) *Alopecurus pratensis*, г) *Cirsium arvense*, д) *Agrostis vinealis*, е) *Carex praecox*, є) *Poa pratensis*, ж) *Carex riparia* і *Juncus effusus*, з) *Carex vulpina*, и) *Elytrigia repens*, і) *Galium boreale*, й) *Acer negundo*, ї) *Petasites alba*, к) *Salix alba* і *Sambucus nigra*, л) *Potentilla anserina*

Fig. 2. Description of vegetation on the ecocoenotic profile of the valley of Seim river. Symbols in detail: 1—12 — Communities of vegetation, 13 — water, 14 — sandy pine-forest terrace. **Soils:** I — turf sandy-loam; II — meadow; III — silty-clayey; IV — meadow-boggy VI — peaty; VII — sandy and loamy sand. **Dominant species:** а—л

Остепнені луки (*Prata stepposa*) відзначені переважно у лісостеповій частині нижньої течії на підвищеннях прируслової та центральної частин (див. рис. 2). Їхня урожайність досягає 5—20 ц/га і залежить від екологічних умов, у яких перебувають угруповання. Представлені чотирма формаціями: *Koelerietum delavignei*, *Poeta angustifoliae*, *Agrostidetum vinealis*, *Cariceta praecocis*. Ми не виявили фітоценози формації *Festuceta sulcatae*, описані Афанасьєвим [3].

Перша формація є найбільш поширеною і характерна для ділянок з високими грядами із дерновими та лучними опідзоленими ґрунтами прируслової частини заплави. Включає три асоціації: *Koelerietum (delavigneie) poosum (angustifoliae)*, *Koelerietum (delavigneie) festucosum (rubrae)* та *Koelerietum (delavigneie) alopecurosum (pratensis)*. Флористична насиченість угруповань формації — 19—32 види.

Луки *Poeta angustifolia* часто займають невеликі рівнинно-підвищені ділянки прируслової частини та середніх частин схилів пологих середньовисоких грив. У ґрунтовому покриві переважають дернові піщані легкосуглинкові ґрунти. До їх складу входять чотири асоціації: *Poetum (angustifoliae) festucosum (rubrae)*, *Poetum (angustifoliae) agrostidosum (vinealis)*, *Poetum (angustifoliae) koeleriosum (delavignei)* та *Poetum (angustifoliae) alopecurosum (pratensis)*. Флористична насиченість угруповань формації — 18—33 види.

Луки *Agrostidetum vinealis* трапляються часто, але на невеликих підвищеннях рівнинних ділянок центральної частини заплави. Ґрунти — дернові та лучні глейові супіщані. Представлені п'ятьма асоціаціями: *Agrostidetum (vinealis) festucosum (rubrae)*, *Agrostidetum (vinealis) poosum (angustifoliae)*, *Agrostidetum (vinealis) caricosum (praecocis)*, *Agrostidetum (vinealis) caricosum (hirtae)*, *Agrostidetum (vinealis) koeleriosum (delavignei)*. Флористична насиченість ценозів формації 23—30 видів. В угрупованнях асоціації *Agrostidetum (vinealis) caricosum (hirtae)* трапляється занесений до ЧКУ *Gladiolus tenuis* Vieb., а в угрупованнях *Agrostidetum (vinealis) koeleriosum (delavignei)* — *Dactylorhiza incarnate*.

Луки *Cariceta praecocis* зрідка відзначені на невеликих площах, приурочені до покатих схилів високих грив, а також підвищено-рівнинних добре дренажних ділянок прируслової частини. Їх фітоценози формуються у найбідніших екотоплах заплави на дернових супіщаних та піщано-легкосуглинкових ґрунтах. Тому вони є синтаксономічно бідними і представлені лише двома асоціаціями: *Caricetum (praecocis) agrostiosum (vinealis)* та *Caricetum (praecocis) koeleriosum (delavignei)*. Флористична насиченість угруповань формації — 18—33 види.

Пустошні луки (*Prata frigidisicca*) є найменш поширеними і найменш продуктивними. У заплаві Сейму трапляються дуже рідко, займаючи невеличкі ділянки із слабозадернованими піщаними, супіщаними опідзоленими та дерново-підзолистими ґрунтами. Утворилися вони на природних луках унаслідок надмірного випасання, витоптування та розорювання. У нижній течії Сейму ці луки представлені формацією *Festuceta ovinae*, фітоценози якої займають підвищені ділянки у прируслової і, рідше, — центральній частинах заплави. До складу овечовівсяничників входять три асоціації: *Festucetum (ovinae) poosum (angustifoliae)*,

Festucetum (ovinae) koeleriosum (delavignei), *Festucetum (ovinae) agrostidosum (vinealis)*. У травостой переважають ксеромезофіти. Флористична насиченість угруповань формації у середньому становить 14—20 видів. Раніше ці луки не траплялися на даній території, їх поява свідчить про надмірне навантаження на травостій справжніх лук.

Болотисті луки (*Prata paludosa*) за кількістю формацій та площами поступаються лише справжнім, а за врожайністю випереджають їх (рис. 1). Приурочені до зволжених болотних, дернових, лучно-болотних і торф'яно-болотних ґрунтів у центральній та притерасній частинах заплави (рис. 2), представлені шістьма формаціями: *Glycerieta maximae*, *Agrostideta stoloniferae*, *Beckmannieta eruciformis*, *Poeta palustris*, *Cariceta acutae*, *Cariceta vulpinae*, *Phalaroideta arundinaceus*. Порівняно з даними Д.Я. Афанасьєва (9 формацій) нині вони є синтаксономічно біднішими [3]. Це пояснюється осушенням перезволжених ділянок у минулому та кількарізним викошуванням і надмірним випасанням у сьогоденні.

Луки *Poeta palustris* — найпоширенішими з болотистих лук. Характерні для центральної та притерасної частин заплави зі знижено-рівнинними ділянками нижньої течії. Ґрунти сильно оглеєні, лучно-болотні. До складу формації входять п'ять асоціацій: *Poetum palustris (purum)*, *Poetum (palustris) caricosum (vulpinae)*, *Poetum (palustris) festucosum (pratensis)*, *Poetum (palustris) beckmanniosum (eruciformis)*, *Poetum (palustris) alopecurosum (pratensis)*. В угрупованнях асоціації *Poetum palustris (purum)* росте занесений до ЧКУ *Gladiolus tenuis* Vieb., а в угрупованнях *Poetum (palustris) alopecurosum (pratensis)* — *Iris sibirica* L. Флористична насиченість угруповань — 15—23 види.

Луки *Agrostideta stoloniferae* трапляються часто, але на невеликих ділянках притерасної, інколи центральної, частин заплави нижньої течії [4] з неглибокими плоскими зниженнями, або формуються навколо високотравних боліт на мулуватоболотних і лучно-болотних дуже оглеєних супіщаних ґрунтах. До їх складу входять дві асоціації: *Agrostidetum (stoloniferae) deschampsiosum (caespitosae)* та *Agrostidetum (stoloniferae) caricosum (acutae)*. Флористична насиченість угруповань — 16—23 види.

Луки *Cariceta acutae* відзначаються часто і можуть займати рівнинні та дещо знижені ділянки з глеєвими мулуватоболотними ґрунтами площею у кілька гектарів у притерасній і, рідше, центральній частинах заплави. Синтаксономічно бідні і представлені переважно асоціацією *Caricetum (acutae) deschampsiosum (caespitosae)*. Флористична насиченість фітоценозів — 15—25 видів.

Луки *Glycerieta maximae* лише зрідка трапляються у нижній течії і формують вузькі смуги у зниженнях прируслової і притерасної частин заплави на болотних та лучно-болотних оглеєних ґрунтах. Представлені двома асоціаціями: *Glycerietum maximae (purum)* та *Glycerietum (maximae) beckmanniosum (eruciformis)*. Флористична насиченість фітоценозів — 7—12 видів.

Луки *Beckmannieta eruciformis* у нижній течії відзначені зрідка на зниженнях притерасної та центральної частин заплави. Ґрунти — лучно-болотні та

мулуватоболотні оглеєні. До їх складу входять дві асоціації: *Beckmannietum (eruciformis) poosum (palustris)* і *Beckmannietum (eruciformis) alopecurosum (pratensis)*. Флористична насиченість угруповань — 18—30 видів.

Луки *Cariceta vulpinae* зрідка займають невеликі площі центральної частини заплави нижньої течії у неглибоких зниженнях та на рівнинно-знижених ділянках. Включають дві асоціації: *Caricetum (vulpinae) alopecurosum (pratensis)* та *Caricetum (vulpinae) poosum (palustris)*. Флористична насиченість угруповань — 17—27 видів.

Формація *Phalaroideta arundinaceus* виявлена лише на одній маленькій ділянці (до 0,02 га) та відіграє зовсім незначну роль у створенні травостою.

Торф'янисті луки (*Prata turfosa*) на території досліджень трапляються рідко. Формуються в умовах надмірного зволоження і поганої аерації ґрунтів, зокрема торф'янистих і торф'яно-болотних, тому врожайність їхня невисока. Представлені трьома формаціями: *Deschampsietum caespitosae*, *Agrostideta caninae* і *Cariceta caespitosae*. Таку ж кількість формацій описав Д.Я. Афанасьєв [3], проте замість *Agrostideta caninae* він подає *Cariceta vulgaris*.

Луки *Deschampsietum caespitosae* часто трапляються у нижній течії Сейму, але на невеликих ділянках, приурочених до різного роду знижень на торф'янистих і торф'яно-болотних ґрунтах. Представлені двома асоціаціями: *Deschampsietum (caespitosae) agrostidosum (caninae)* та *Deschampsietum (caespitosae) poosum (palustris)*. В угрупованнях асоціації *Deschampsietum (caespitosae) poosum (palustris)* відзначені «червонокнижні» види — *Dactylorhiza incarnata*, *Orchis palustris* Jacq. та регіонально рідкісний для Чернігівщини *Iris sibirica* [13]. Флористична насиченість фітоценозів — 17—25 видів.

Луки *Agrostideta caninae* подекуди займають знижені ділянки з торф'яно-болотними та лучними глейовими супіщаними і суглинистими ґрунтами у притерасній і центральній частинах заплави. До їх складу входять три асоціації: *Agrostidetum (caninae) alopecurosum (pratensis)*, *Agrostidetum (caninae) poosum (palustris)* та *Agrostidetum (caninae) juncosum (atrati)*. Флористична насиченість фітоценозів — 15—25 видів.

Луки осоки дернистої (*Cariceta caespitosae*) виявлено лише в двох місцях заплави нижньої течії. Їхня роль незначна, тому їх ми не описуємо.

Висновки

Отже, на сучасному етапі синтаксономічне багатство лук заплави нижньої течії р. Сейм у межах України представлене 62 асоціаціями 24 формацій. З них 27 асоціацій 9 формацій — це справжні луки, 13 асоціацій 4 формацій — остепнені, 14 асоціацій 7 формацій — болотисті, 5 асоціацій 3 формацій — тоф'янисті, 3 асоціації 1 формації — пустошні. Порівняно з даними Д.Я. Афанасьєва (69 асоціацій 25 формацій) зменшилася кількість природних лучних синтаксонів. Отримані результати свідчать про те, що внаслідок нераціонального господарювання на луках заплави Сейму (осушення, перевипасання, розорювання тощо) у їх ценотичній структурі відбулися суттєві зміни, які полягають не лише у

синтаксономічному збідненні, а й у заміні природних лучних угруповань антропогенно трансформованими. Ми виявили фітоценози формацій *Poeta pratensis*, *Elytrigietea repentis* та *Festuceta ovinae*, які не спостерігалися раніше. Поява лучнотонконогових лук доводить наявність нераціонального використання сінокосів і пасовищ на місці їх поширення. Повзучопирійні луки пов'язані з розорюваними раніше ділянками, де проходять демуаційні процеси. Формація *Festuceta ovinae* виникла на місці природних лук унаслідок їх надмірного випасання, витоптування та розорювання. Такий вплив призвів до збіднення флористичного складу та зниження родючості ґрунтів цих екотопів. Водночас через нераціональне господарювання у заплаві Сейму зник цілий ряд характерних для цього регіону формацій. Це *Agrostideta albae*, *Cariceta vulgaris*, *Festuceta sulcatae* та *Glycerieta fluitantis*. Усі подані факти засвідчують, що рослинність заплави нижньої течії р. Сейм виявляє тенденцію не лише до синтаксономічного збіднення, а й поступового розширення площ антропогенно змінених лук та збільшення ступеня синантропізації їхньої флори.

1. *Аверінова Е.А.* Редкие сообщества влажных пойменных лугов. — Наук. спадщина акад. М.М. Гришка. Мат-ли конф., присвяч. пам'яті акад. М.М. Гришка — видатного селекціонера, генетика, ботаніка та громадського діяча (Глухів, 13—14 квітня 2005 р.). — Глухів: ГДПУ, 2005. — 246 с.
2. *Аверінова Е.А.* Эколого-флористическая классификация травяной растительности бассейна реки Сейм (в пределах Курской области) // Автореф. дис. ... канд. биол. наук. — Брянск, 2006.
3. *Афанасьев Д.Я.* Заплавні луки нижньої течії Сейму // Укр. ботан. журн. — 1975. — **32**, № 3. — С. 301—306.
4. *Афанасьев Д.Я.* Зональна специфіка та розміщення заплавної луки на поздовжньому профілі р. Сейму // Укр. ботан. журн. — 1976. — **33**, № 1. — С. 93—110.
5. *Балашов Л.С., Даниленко М.А., Ситайлова Л.М.* Кормовиробництво. Луки Чернігівщини. — Чернігів: КП Вид-во «Чернігівські береги», 2006. — 280 с.
6. *Вернандер Н.Б., Годлин М.М., Самбур Г.М., Скорина С.А.* Почвы УССР. — Киев; Харьков: Изд-во Киев. ун-та, 1951. — 319 с.
7. *Вернандер Н.Б.* Почвы / Атлас природных условий и естественных ресурсов Украинской ССР // Главное управление геодезии и картографии при Совете министров СССР. — М., 1978. — С. 115—117.
8. *Географічна енциклопедія України: в 3-х т. / відп. ред. О.М. Маринич.* — К.: УЕ ім. М.П. Бажана, 1989—1993. — Т. 3.: П—Я. — 480 с.
9. *Дідух Я.П., Шеляг-Сосонко Ю.Р.* Геоботаничне районування України та суміжних територій // Укр. ботан. журн. — 2003. — **60**, № 1. — С. 6—17.
10. *Зозулин Г.М.* Луговая растительность пойм Сейма и Псла в пределах Курской области // Тр. Центр.-черноз. зап. — 1965. — Вып. 8. — С. 83—106.
11. *Карпенко Ю.О.* Розподіл рослинності в долині р. Сейм // Екологія, охорона природи, екологічна освіта і виховання. Зб. статей. — Чернігів, 1996. — С. 84—92.
12. *Карпенко Ю.О.* Диференціація рослинності нижньої частини межиріччя Десна—Сейм, її флористична та соціологічна цінність // Автореф. дис. ... канд. біол. наук. — К., 1999.
13. *Козир М.С.* Рідкісні види в заплаві р. Сейм на території України // Укр. ботан. журн. — 2007. — **64**, № 6. — С. 833—839.
14. *Крикунов В.Г.* Ґрунти і їх родючість: Підручник. — К.: Вища шк., 1993. — 287 с.
15. *Мулярчук С.О.* Матеріали до характеристики лук заплави р. Сейм. — Наук. зап. Ніжин. пед. ін.-ту, 1956. — Вип. 7. — С. 53—73.

16. *Падеревская И.М.* Ботанический состав и урожайность пойменных лугов среднего течения р. Сейма / Уч. зап. Курск. пед. ин-та. — 1966. — **23**. — С. 134—156.
17. *Физико-географическое* районирование Украинской ССР / Под ред. проф. В.П. Попова. — Киев: изд-во Киев. ун-та, 1968. — 638 с.
18. *Червона книга України.* Рослинний світ. — К.: УЕ, 1996. — 604 с.
19. *Шеляг-Сосонко Ю.Р., Балашов Л.С.* Заплавні луки верхньої та середньої течії Сейму // Укр. ботан. журн. — 1967. — **24**, № 1. — С. 88—93.
20. *Шенников А. П.* Луговедение. — Л.: Изд-во Ленинград. ун-та, 1941. — С. 13—505.

Рекомендує до друку
Я.П. Дідух

Надійшла 23.01.2008

Н.С. Козырь

Институт ботаники им. М.Г. Холодного НАН Украины, г. Киев

ГЕОБОТАНИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ПОЙМЕННЫХ ЛУГОВ Р. СЕЙМ

Луговая растительность поймы р. Сейм включает пять классов формаций: настоящие (45—55 %), остепненные (10 %), болотистые (25—30 %), торфянистые (10—15 %), пустошные (менее 1 %). Приводятся физико-географическая характеристика поймы нижнего течения р. Сейм, экологические и фитоценологические особенности формаций и их распространение в пойме.

Ключевые слова: луговая растительность, пойма р. Сейм, формации.

M.S. Kozur

M.G. Kholodny Institute of Botany, National Academy Sciences of Ukraine, Kyiv

ГЕОБОТАНИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ПОЙМЕННЫХ ЛУГОВ Р. СЕЙМ

The meadow vegetation of the floodplain of the Seim River is divided into five classes of formations: steppe meadows (10 %), true (45—55 %), swamp (25—30 %), peat (10—15 %), and rough (1 %) meadows. A physiographic characteristic of the Seim River floodplain in its lower reaches, ecological and phytocenological characteristics of each formation, and distribution of the formations within the river valley are presented.

Key words: meadow vegetation, flood-plain of the Seim river, formations.